

INFLATSIYA DARAJASINING TIJORAT BANKLARI FAOLIYAT SOHASIGA KO`RSATADIGAN TA`SIRI

Avilov Nematjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi va menejment”
kafedrası o‘qituvchisi

Esonaliyev Davlatjon O‘ktamjon o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv fakulteti
BIA-115-guruh 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15527794>

Annotatsiya: Ushbu maqolada inflyatsiya darajasining tijorat banklari faoliyatiga ko‘rsatayotgan salbiy ta‘irlari tahlil qilingan. Inflyatsiyaning real foiz stavkalari, kreditlash siyosati, mijozlarning to‘lov qobiliyati, depozitlar bazasi, bank likvidligi va operatsion xarajatlarga ta‘iri ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, inflyatsion xavflarni kamaytirish bo‘yicha tijorat banklari amalga oshirishi zarur bo‘lgan strategiyalar tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: inflyatsiya, tijorat banki, kredit portfeli, foiz stavkasi, bank likvidligi.

ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ ИНФЛЯЦИИ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотаци: В данной статье рассматриваются негативные последствия высокого уровня инфляции для деятельности коммерческих банков. Анализируются влияния инфляции на реальные процентные ставки, кредитную политику, платёжеспособность клиентов, депозитную базу, ликвидность банков и операционные расходы. Также предлагаются стратегии, которые коммерческие банки могут использовать для смягчения инфляционных рисков.

Ключевые слова: инфляция, коммерческий банк, кредитный портфель, процентная ставка, ликвидность банка.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida inflyatsiya iqtisodiy barqarorlikka tahdid soluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Uning yuqori darajada bo‘lishi moliyaviy institutlar, ayniqsa, tijorat banklarining faoliyatiga bevosita va bilvosita ta‘ir ko‘rsatadi. Inflyatsiyaning o‘sishi pul-kredit siyosatiga, foiz stavkalariga, kreditlash hajmiga, mijozlarning to‘lov qobiliyatiga va banklarning likvidligi kabi ko‘rsatkichlarga salbiy ta‘ir ko‘rsatishi mumkin. Shu boisdan ham bugungi kunda tijorat banklari inflyatsiya tahdidlariga qarshi samarali strategiyalarni ishlab chiqish va qo‘llash zaruriyatini boshdan kechirmoqda.

“Inflyatsiya- bu tovarlar va xizmatlar narxining barqaror oshib borishidir. Bu jarayon turlicha bo‘lishi mumkin: ayrim tovarlarning narxi tezroq, boshqalariniki esa sekinroq oshadi. Biroq kamdan-kam hollarni hisobga olmaganda, narxlar har doim o‘sishga intiladi. Inflyatsiya ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan paytlarda aholining pullari qadrsizlanadi va, mos ravishda, ularning xarid qobiliyati pasayadi”¹.

Inflyatsiyaning tijorat banklari faoliyatiga ta‘iri ko‘p qirrali bo‘lib, u nafaqat banklar daromadlari va xarajatlarning muvozanatiga, balki kredit portfelining sifati, mijozlar ishonchi, depozit bazasi hajmi, investitsion strategiyalar va hatto bank tizimining barqarorligiga ham

¹ <https://journal.sovcombank.ru/kredit/stoit-li-brat-kredit-pri-visokoi-inflyatsii>

ta'sir qiladi. Bu holat milliy valyutaning qadrsizlanishi va real foiz stavkalarining pasayishiga olib keladi, bu esa bank faoliyatining barqarorligini izdan chiqaradi.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti so'nggi yillarda jadal rivojlanayotgan bo'lsa-da, inflyatsiya darajasi hali-hanuz iqtisodiy islohotlarga sezilarli ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Shunday bir vaziyatda tijorat banklari uchun inflyatsion xavflarni oldindan aniqlash, tahlil qilish va ularni yumshatish bo'yicha aniq choralar ko'rish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Inflyatsiyadan kimlar zarar ko'radi? Yuqori darajadagi inflyatsiyadan ko'plab toifa vakillari zarar ko'radi. Ulardan ba'zilari quyidagilardir²:

Narxlar o'sishiga mos ravishda oshirilmaydigan ish haqi oluvchilar. Agar yildan-yilga pulning xarid qobiliyati kamayib borar ekan-u, lekin ish haqi oshmasa, bu toifadagi fuqarolarga avvalgi hayot darajasini saqlab qolish juda qiyin bo'ladi. Bunday holatda odamlar daromadni oshirish uchun yangi ish qidirishlari yoki qo'shimcha ish topishga majbur bo'lishadi..

Investorlar. Agar investor daromadi belgilangan qiymatga ega bo'lgan qimmatli qog'ozlarga mablag' kiritadigan bo'lsa, inflyatsiya daromadni qadrsizlantirishi sababli u zarar ko'rish mumkin. Ya'ni, investitsiyadan olinadigan foyda inflyatsiya yo'qotishlarini qoplamasa, bu investor uchun zararli bo'ladi.

Banklar. Agar kredit bo'yicha foiz stavkasi inflyatsiya darajasidan past bo'lsa, bank oxir-oqibatda qiymati pasaygan pulni qaytarib oladi. Boshqacha aytganda, bank berilgan summani qaytarib olsa ham, uning real qiymati kamaygan bo'ladi.

Inflyatsiya darajasi tijorat banklari faoliyatiga ko'plab yo'nalishlarda sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sirlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi: kreditlash siyosati, foiz stavkalari, depozitlar hajmi, bank likvidligi, mijozlar ishonchi va bank portfellarining sifati.

Birinchidan, inflyatsiya darajasining oshishi real foiz stavkalarining pasayishiga olib keladi. Ya'ni, nominal foiz stavkasi yuqori bo'lishi mumkin, ammo inflyatsiya hisobga olinganida bu stavka real daromad keltirmaydi. Bu holat banklar tomonidan taqdim etilayotgan kreditlar rentabelligini pasaytiradi. Natijada, banklar yuqori inflyatsiya sharoitida uzoq muddatli kreditlar berishdan tiyilishadi yoki foiz stavkalarini oshirishga majbur bo'lishadi, bu esa iqtisodiyotdagi kreditlash jarayonlarini sekinlashtiradi.

Ikkinchidan, inflyatsiya banklar depozit bazasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aholi va tadbirkorlik subyektlari o'z omonatlarini banklarda saqlashdan ko'ra, ularni real aktivlarga - ko'chmas mulk, qimmatbaho metallar yoki xorijiy valyutada saqlashni afzal ko'radilar. Bu esa banklar uchun depozit manbalarining qisqarishiga olib keladi, ularning likvidlik darajasini pasaytiradi. Shuningdek, bu holat banklar o'rtasidagi resurslar uchun raqobatni kuchaytiradi va foiz xarajatlarini oshiradi.

Uchinchidan, inflyatsiya tijorat banklarining aktiv portfellariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Narxlarning doimiy o'sishi sharoitida kredit oluvchilarning xarid qobiliyati susayadi, bu esa ularning kreditlarni qaytarish imkoniyatlarini cheklaydi. Natijada, banklar balansidagi "muammoli aktivlar" ulushi ortadi. Bu holat banklarning moliyaviy barqarorligini zaiflashtiradi va zaxira shakllantirish xarajatlarini oshiradi. Ayniqsa, iste'mol kreditlari va kichik biznes kreditlari yuqori inflyatsiya sharoitida eng katta xavf ostida qoladi.

To'rtinchidan, inflyatsiyaning o'sishi bilan bog'liq ravishda operatsion xarajatlar ham ortadi. Banklar o'z infratuzilmasini saqlash, xodimlarga to'lanadigan ish haqi, axborot

² <https://journal.sovcombank.ru/kredit/stoit-li-brat-kredit-pri-visokoi-inflyatsii>

texnologiyalari va boshqa xizmatlar uchun ko'proq mablag' sarflashlariga to'g'ri keladi. Bu esa bankning umumiy foydaliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, mijozlarga xizmat ko'rsatish xarajatlarining ortishi bank xizmatlarining narxlarini oshirishga olib keladi, bu esa mijozlar oqimining kamayishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, inflyatsion muhitda banklar o'z investitsiya siyosatini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi. An'anaviy aktivlarga sarmoya kiritish o'z ahamiyatini yo'qota boshlaydi va banklar qisqa muddatli, kamroq xavfli aktivlarga e'tibor qaratishga majbur bo'ladi. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin³.

Yuqori inflyatsion sharoitda kredit munosabatlari tomonlari - kreditor va qarzidor uchun iqtisodiy oqibatlar turlicha bo'ladi. Inflyatsiya sharoitida pulning xarid qobiliyati pasaygani sababli, kredit olgan shaxs, ayniqsa uzoq muddatli qarz olgan taqdirda, yutuq holatida bo'ladi. Chunki u o'zining bugungi kundagi real xarid qobiliyatiga ega bo'lgan mablag'ni kelajakda inflyatsiya tufayli qadrsizlangan pul birligi bilan qaytaradi. Masalan, inflyatsiya darajasi yillik 20 foizni tashkil etsa, qarzidor qarzni real bahosidan 20 foizga kam qiymatdagi pulda qaytaradi. Bu holat iqtisodiy nuqtai nazardan qarzidor foydasiga ishlaydi.

Aksincha, kredit bergan tomon - ya'ni bank yoki boshqa moliyaviy muassasa- inflyatsiya yuqori bo'lsa, zarar ko'rishi mumkin. Agar kredit bo'yicha belgilangan foiz stavkasi inflyatsiya darajasidan past bo'lsa yoki real foiz stavkasi manfiy bo'lib qolsa, kreditorning daromadi inflyatsiya tufayli yo'qotiladigan qiymatni qoplay olmaydi. Natijada, bankning sof foydasi kamayadi, kredit portfelining rentabelligi pasayadi, bu esa umumiy moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu boisdan, yuqori inflyatsion muhitda banklar kredit siyosatini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi, foiz stavkalarini oshirishga, kredit muddatlarini qisqartirishga va real sektor emas, balki likvidligi yuqori bo'lgan qisqa muddatli moliyaviy operatsiyalarga ustuvorlik berishga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, inflyatsiya darajasi tijorat banklari faoliyatiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Pul birligining qadrsizlanishi natijasida bank aktivlarining real qiymati pasayadi, kredit portfelining sifati yomonlashadi, bank likvidligi zaiflashadi va foiz stavkalari orqali olinadigan real daromad manfiy ko'rinishga ega bo'ladi. Inflyatsiya sharoitida kredit oluvchilar yutuvchi tomon bo'lib, vaqt o'tishi bilan qarzlarini real qiymatdan past miqdorda qaytaradilar. Bu esa, o'z navbatida, banklar zimmasiga ortiqcha moliyaviy yuk soladi.

Shunday ekan, inflyatsiyaning tijorat banklariga salbiy ta'sirini yumshatish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim: foiz siyosatini qayta ko'rib chiqish, kreditlar bo'yicha real stavkalarni inflyatsiya darajasidan yuqoriroq belgilash, kredit muddatlarini qisqartirish, portfellarni diversifikatsiya qilish hamda bank risklarini ilg'or boshqaruv mexanizmlari orqali kamaytirish. Shuningdek, mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash orqali inflyatsiyaning tizimli ta'sirini kamaytirish imkonini beruvchi davlat siyosati muhim ahamiyat kasb etadi.

³ <https://gajreport.com/2022/11/30/how-inflation-affects-the-banking-sector-and-what-you-can-do-to-survive-it/>

References:**Используемая литература:****Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Boltayeva X. INFLATSIYA VA UNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: O'ZBEKISTON VA JAHON TAJRIBASI //Модели и методы в современной науке. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 102-107.
2. Djumayev Z. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIDAGI INFLATSIYON JARAYONLAR VA INFLATSIYA SURATINI PASAYTIRISH OMILLARI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15356346> //Science technology&Digital finance. – 2025. – Т. 3. – №. 2. –
3. Авдонин А. Инфляция, банки и экономический рост //Банковский вестник. – 2013. – №. 3. – С. 40-42.С. 33-37.
4. Колтыпин П. Н. и др. Деньги. Кредит. Банки //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2013. – №. 7. – С. 174-176.
5. <https://journal.sovcombank.ru/kredit/stoit-li-brat-kredit-pri-visokoi-inflyatsii>
6. <https://journal.sovcombank.ru/kredit/stoit-li-brat-kredit-pri-visokoi-inflyatsii>
7. <https://gajreport.com/2022/11/30/how-inflation-affects-the-banking-sector-and-what-you-can-do-to-survive-it/>